

РЕЛИГИОЗНОЕ ПРОСТРАНСТВО ВОСТОЧНОЙ БЕЛАРУСИ

УДК 392:273.2(476.5)

СТАРАВЕРЫ БЕЛАРУСКАГА ПАДЗВІННЯ Ў КАНЦЫ XIX – ПАЧАТКУ XX ст.: АСАБЛІВАСЦІ РАССЯЛЕННЯ І ЎЗАЕМАДЗЕЯННЯ З МЯСЦОВЫМ НАСЕЛЬНІЦТВАМ

Аўсейчык Уладзімір Яўгенавіч,
Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт
(г. Наваполацк, Беларусь)

У артыкуле разглядаюцца асаблівасці рассялення стараверскага насельніцтва на Падзвінні, а таксама спецыфіка ўзаемадзеяння з мясцовым беларускім насельніцтвам на аснове матэрыялаў канца XIX – пачатку XX ст. У рэгіёне стараверы пасяліліся яшчэ ў другой палове XVII ст. Характар узаемадзеяння з мясцовым беларускім насельніцтвам у канцы XIX – пачатку XX ст. шмат у чым быў абумоўлены асаблівасцямі ўспрыняцця ва ўмовах традыцыйнага грамадства, а таксама імкненнем старавераў да самаізаляцыі. Аднак кантакты паміж беларусамі і стараверамі не суправаджаліся масавымі канфліктамі.

Першыя звесткі пра старавераў на землях Беларускага Падзвіння адносяцца да другой паловы XVII ст. У выніку рэформы патрыярха Нікана і расколу праваслаўнай царквы значная колькасць рускіх, што не прынялі новаўвядзенні і засталіся прыхільнікамі старых абрадаў, была вымушана эміграваць у суседнія з Расіяй краіны. Адным з рэгіёнаў іх кампактнага пасялення сталі паўночна-беларускія землі. Сюды стараверы траплялі з Памор'я і Ноўгарада. У выніку перасялення на паўночныя землі ў большасці траплялі *паморцы, федасееўцы і філіпоўцы*, якія адносіліся да беспанаўскага толку. Яны аселі ў гарадах Дынабургу, Браславе, Полацку, Себежы, Невелі, Віцебску, Лепелі, Веліжы, у Полацкім ваяводстве, Аршанскім і Віцебскім паветах Віцебскага ваяводства [3, с. 65]. Як адзначаў А. Семянтоўскі, стараабраднікі на Віцебшчыне першапачаткова сяліліся на пустуючых землях памешчыцкіх маёнткаў і на землях, якія належылі манастырам, пры гэтым выбіралі пераважна мясіны, галоўным чынам цяжкадаступныя гушчары [16, с. 17].

Самай значнай на Падзвінні стала плынь *федасееўцаў*. На тэрыторыю рэгіёна яны сталі перасяляцца яшчэ з канца XVII ст. Месцам буйнога пасялення стараабраднікаў-федасееўцаў стала ўсходняя частка цяперашняй Віцебскай вобласці (на той час Полацкае і Віцебскае ваяводства). У гэтых месцах, як вынікае з крыніц, беспанаўцы-федасееўцы пасяліліся ў пачатку XVIII ст. Яны пасяліліся ў асноўным на тэрыторыі Дынабургскага, Рэжыцкага і Себежскага паветаў [3, с. 71, с. 73]. Гэтыя тэрыторыі ў XIX – XX стст. сталі асноўным і самым кампактным месцам пражывання старавераў на Падзвінні. З усёй колькасці старавераў, што была зафіксавана на тэрыторыі Віцебскай губерні ў 1865 г., 42% пражывалі на тэрыторыі Рэжыцкага павета, 28% – на тэрыторыі Дынабургскага [8, с. 137–138].

На тэрыторыі Беларускага Падзвіння жылі і *стараверы-папоўцы*. У адрозненні ад беспаспоўцаў, яны стаяць бліжэй да праваслаўнай царквы і прызнаюць усё сем таемстваў, у іх ёсць святары. У 1735 г. і 1764 г. папоўцы веткаўскага сагласа пасяляюцца ў Віцебску, Полацку, Лепелі і іх ваколіцах. У гэтыя гады па царскіх указах з Веткі і яе ваколіц было здзейснены два выгнанні і частка стараабраднікаў, якім удалося пазбегнуць “лавушак” рускіх войскаў, перасяліліся у гэтыя мясціны [3, с. 73-74].

З другой паловы XVIII ст. на тэрыторыі Беларускага Падзвіння з’яўляюцца і стараверы-беспаспоўцы *філіпоўскага* сагласу. Філіпоўцы таксама выдзеліліся з паморскага сагласу і ў 1735 г. утварылі свой саглас. Даследчык А. Семянтоўскі адносіць пачатак з’яўлення філіпоўцаў на землях Падзвіння да 1742 г., пасля самаспалення заснавальніка гэтага сагласу Філіпа [16, с. 14]. Гісторык А. Гарбацкі лічыць, што філіпоўцы з’явіліся на Віцебшчыне, не раней як у 1765 г. [4, с. 7].

У XIX ст. стараверы на Падзвінні ўяўлялі досыць дынамічна развіваючыся супольнасць. З пачатку XIX ст. цэнтрамі стараабрадніцтва на Віцебшчыне з’яўляліся Дынабург, Рэжыца Відзы, Дзісна, Полацк, Лепель, Гарадок, Сураж, Невель. Як вынікае з крыніц, яшчэ ў першай палове XIX ст. назіраецца значнае павелічэнне колькасці стараабраднікаў на Падзвінні. Аднак пытанне аб колькасці старавераў на беларускіх землях у першай палове XIX ст. застаецца складаным. Стараверы, баючыся пераследаў і пакаранняў з боку царскай адміністрацыі, імкнуліся сяліцца ў глухіх і цяжкадаступных месцах, што значна ўскладняла іх падлік. Пачатак афіцыйнага і штогадовага падліку старавераў быў пакладзены ўказам ад 5 мая 1839 г. Аднак першыя звесткі аб колькасці старавераў у рэгіёне даследчыкамі падвяргаюцца сумненням.

Большай дакладнасцю вызначаюцца даныя другой паловы XIX ст. Як вынікае з крыніц, у другой палове XIX ст. на тэрыторыі Віцебскай губерні колькасць старавераў значна ўзрастае. Так, у 1866 г. іх было 49 198 чалавек [12, с. 167], у 1870 г. – 48 730 [5, с. 283], у 1885 г. – 69 732 [13, с. 167], у 1887 г. – 72 394 [14, с. 163], у 1891 г. – звыш 82 тыс. [10, с. 64], у 1897 г. – 82 968 [15, с. 88], а ў 1912 г. – 92 374 [2, с. 21].

Як вынікае з гістарычных і этнаграфічных крыніц, характар этнакультурнага ўзаемадзеяння паміж стараверамі і беларускім насельніцтвам у канцы XIX – пачатку XX ст. шмат у чым быў абумоўлены спецыфікай успрыняцця ва ўмовах традыцыйнага грамадства. Акрамя таго, на спецыфіку міжэтнічнай камунікацыі значным чынам паўплывала імкненне стараабраднікаў да адасобленага ладу жыцця, каб захаваць у чысціні сваю веру. Адасобленасць, замкнёнасць і нежаданне мець зносіны з іншаверцамі былі выпрацаваны ў выніку доўгачасовых пераследаў улад і царквы. Таму стараверы імкнуліся па магчымасці менш судакранацца з “антыхрыстамым светам” і “апаганенай антыхрыстам царквой”.

Гэтая акалічнасць стала прычынай таго, што на тэрыторыі Падзвіння, як і ў многіх іншых месцах, стараверы жылі ізалявана, замкнёнымі абшчынамі і даволі часта ўтваралі асобныя пасяленні. Яны сяліліся пераважна ў цяжкадаступных месцах, як напрыклад стараверы в. Дрысвяты Браслаўскага р-на, якія да пачатку XX ст. жылі на востраве. Такая сітуацыя ў некаторых месцах Падзвіння захавалася і да цяперашняга часу. Але нават калі стараверы і пражывалі ў адным населеным пункце з іншаверцамі, то ўсё адно стараліся трымацца адасобле-

на. Гэта “адасобленасць” стараабраднікаў праяўлялася ў тым, што вёска часам падзялялася на дзве часткі. Беларускі гісторык-эмігрант Ю. Віцьбіч прыводзіў такі прыклад. Насельніцтва вёскі в. Застарынне Бешанковіцкага раёна напалову складалася з беларусаў, а напалову са старавераў, а вёска падзялялася на два канцы – Літоўскі і Маскоўскі [1, с. 246-247].

Але, нягледзячы на сваю замкнёнасць і значную ізаляванасць, стараверы ўступалі з мясцовым беларускім насельніцтвам ва ўзаемадзеянне. Як пазначаюць даследчыкі, у канцы XIX ст. адносіны старавераў да беларускага насельніцтва былі рознымі ў залежнасці ад сагласу старавераў. Найбольш цяжка ставіліся да мясцовага насельніцтва папоўцы [6, с. 98]. Самым негатыўным стаўленнем да “нестаравераў” вызначаліся больш радыкальныя накірункі беспapoўцаў. Па афіцыйных звестках, найбольш негатыўна адносіліся да мясцовага праваслаўнага насельніцтва федасееўцы [9, с. 20-21]. Рэлігійная дыстанцыя станаўлася нават перашкодай усталявання больш цесных побытавых сувязяў. Так, стараабраднікам забаранялася піць “гарэлае” віно “ад рук жыдоўскіх і ад няверных”, мыцца ў лазнях разам з нехрышчонамі і іншаверцамі, карыстацца адным посудам [3, с. 74].

Што ж тычыцца стаўлення беларусаў да стараверскага насельніцтва, то найбольш трапна яго ахарактарызаваў М. Федароўскі: “... у той жа час выгляд вялікарасіяніна з яго суровасцю, “шырокай натурай” і з усімі так добра нам вядомымі недахопамі, быў для яго грозным, узбуджае ў беларуса асцярожнасць і загадвае як мага даўжэй яго пазбягаць” [17, с. 661]. Аднак, пры гэтым, ніякімі негатыўнымі дзеяннямі ў адносінах да прышлага насельніцтва беларусы Падзвіння не вызначаліся. Даволі паказальным у гэтым сэнсе з’яўляюцца словы С. Максімава: “Да суседзяў [старавераў – А.У.] беларусы зусім раўнадушныя і з імі незнаёмыя” [7, с. 457].

Адным з важных крытэрыяў, на аснове якога адбываецца характарыстыка міжэтнічных (і міжканфесійных) адносінаў, з’яўляюцца змешаныя шлюбы. Як адзначаюць даследчыкі XIX – пачатку XX ст., шлюбы паміж стараверамі і мясцовым насельніцтвам амаль не заключаліся. Але ўсё ж такія выпадкі мелі месца [11, с. 48; 10, с. 66]. Як сведчаць крыніцы, у пераважнай большасці гэта адносіцца да жаночай паловы стараверскага насельніцтва [5, с. 284-285].

Літаратура

1. Віцьбіч, Ю. Антыбальшавіцкія паўстанні і партызанская барацьба на Беларусі / Ю. Віцьбіч. – Вільня: Gudas, 2007. – 308 с.
2. Гарбацкі, А.А. Сацыяльна-эканамічнае, палітычнае і духоўнае жыццё стараабраднікаў Віцебшчыны ў II пал. XIX – пач. XX ст. / А.А. Гарбацкі // Веснік Брэсцкага ўніверсітэта. – 1999. – № 1. – С. 17-23.
3. Гарбацкі, А.А. Стараабрадніцтва на Беларусі ў к. XVII – пач. XX ст. // А.А. Гарбацкі. – Брэст: БрДУ, 1997. – 202 с.
4. Гарбацкі, А.А. Стараверы Віцебшчыны ў к. XVII – XVIII стст. // А.А. Гарбацкі // Веснік Віцебскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя П. М. Машэрава. – 1999. – №1 (11). – С. 3-8.
5. Долгоруков, В.М. Население губернии / В.М. Долгоруков // Витебская губерния. Историко-географический и статистический обзор. Вып. I. – Витебск, 1890. – С. 231 – 300.
6. Канфесіі на Беларусі (к. XVII–XX ст.) / В. В. Грыгор’ева, У. М. Завальнюк, У. І. Навіцкі, А. М. Філатава. – Мінск: Экаперспектыва, 1998. – 340 с.
7. Максимов, С.В. Белорусская Смоленщина с соседями / С.В. Максимов // Живописная Россия. Отечество наше в его зем., ист., плем., экон. и быт. значениях: Литовское и Белорусское Полесье: Репринт. воспроизведение изд. 1882 г. – Минск: БелЭн., 1994. – С. 429-472.

8. Минаина, Н.Е. Говор и материальная культура старообрядцев Витебщины (ареальный аспект) / Н.Е. Минаина // Белорусское Поозерье: язык и духовная культура. – Минск, 2001. – С. 135–151.
9. Обзор Витебской губернии за 1885 г. – Витебск, 1885. – 40 с.
10. Обзор Витебской губернии за 1891 г. – Витебск, 1892. – 141 с. + 27 л. прил.
11. Обзор Витебской губернии за 1896 г. – Витебск, 1897. – 127 с. + 106 с.
12. Памятная книжка Витебской губернии на 1866 год. – СПб., 1866. – 217 + 143 с.
13. Памятная книжка Витебской губернии на 1885 год. – Витебск: Типография губернского правления, 1885. – 329 с.
14. Памятная книжка Витебской губернии на 1887 год. – Витебск: Типография губернского правления, 1887. – 173 + 107 + XII с.
15. Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г. / Под ред. Н. А. Троицкого. V. Витебская губерния. Тетрадь 2. – 1901. – 111 с.
16. Сементовский, А. Этнографический обзор Витебской губернии / А. Сементовский. – СПб., 1872. – 70 с.
17. Federowski, M. Witebsk i Witebszczyzna / M. Federowski // Ziemia. – 1912. – Т. 3. – S. 659–662.